

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 11

ЯШИН В.О.,
кандидат історичних наук,
старший викладач

УДК 929:(=411.16)«1850/1905»

ПРОСОПОГРАФІЧНІ ТА БІОГРАФІЧНІ НОТАТКИ ДО ІСТОРІЇ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА (II пол. XIX – поч. XX ст.)

У цій статті робиться спроба підійти до постановки питання стосовно можливості проведення джерелознавчих досліджень у сфері біографістики та просопографії стосовно апологетів, ідеологів, фінансових донорів та провідників модернізаційних процесів у середовищі південноукраїнського єврейства у другій половині XIX – на початку XX століття.

Ключові слова: просопографія, біографістика, євреї, південна Україна.

В этой статье делается попытка подойти к постановке вопроса о возможности проведения источниковедческих исследований в сфере биографистики и просопографии относительно апологетов, идеологов, финансовых доноров и лидеров модернизационных процессов в среде южноукраинского еврейства во второй половине XIX – начале XX столетия.

Ключевые слова: просопография, биографистика, евреи, южная Украина

The article is devoted to considering of possibility of problem of researches in the field of biography and prosopography as to apologists, ideologists of financial donors and leaders of south Ukrainian Jews at second half of XIX and beginning XX century.

Keywords: prosopography, biography, jews, South Ukraine

Терміни «просопографія» та «просопографічний метод» були практично запроваджені в історичній науці в XIX ст. на означення способу, «за допомогою якого досліджувалися особи і соціальні групи, створювалися колективні біографії» [1, с. 424]. Незважаючи на такий довгий час існування просопографії, ще й

дотепер дослідники наголошують, зокрема, на певній невизначеності власне терміну «просопографія», проблемах із відповідністю критеріям дисциплінарності, відсутності дисциплінарного інструментарію та занадто розгалужених міждисциплінарні зв'язках. Ба більше: серед науковців і досі точаться дискусії, чи має просопографія самостійний характер взагалі, чи є частиною біографістики, чи методикою, чи то навіть сукупністю методик, чи окремою дисципліною¹. Унаслідок такої невизначеності, та за слабкості, із зрозумілих історичних причин, вітчизняної просопографічної традиції, українські історики іноді вимушені йти шляхом запозичень² [3, с. 9, 19].

Утім, попри все, важко заперечувати ту істину, що людська особистість – головна діюча особа в історичному процесі. Тому деперсоніфікація історії має наслідком, за висловом С. Світленка, одного з піонерів модерної української просопографії, «опріснення» багатьох цікавих і динамічних сюжетів минавшини» [2, с. 419]. На його думку, особливість просопографії «полягає у багатомірності персоналістичного аналізу історичних осіб, оскільки фокусує увагу на розмаїтті внутрішніх і зовнішніх характеристик діячів минулих часів». Також, відповідаючи на питання предметної локалізації науки, С. Світленко зауважує, що предметом просопографічного дослідження є антропологічний тип, мова, етно- і соціопсихологічні риси характеру, ментальність, етнічне і соціальне походження, родинні зв'язки, сімейний стан, віросповідання, підданство, місце народження та постійного проживання і здобуття освіти, професійна діяльність, службова кар'єра, участь у суспільно-політичному житті, різні сімейні обставини [2, с. 419].

Можливо, найменшою мірою у вітчизняній історичній науці охопленою біографічними дослідженнями залишається історія південноукраїнського єврейства. Між тим, доступний на сьогодні корпус архівних джерел дозволяє проводити джерелознавчі дослідження біографічного та просопографічного характеру в

---

¹ Подібні спори взагалі притаманні історичній науці і для істориків не є новими.

² Парадоксально, але, здається, саме цей методологічний релятивізм певною мірою розширює науковий потенціал просопографічного методу.

українській частині юдаїки. Декілька років тому на можливості і доцільності таких досліджень у сфері української юдаїки, в особистій науковій бесіді автору наголошував шановний проф. С. Світленко (Дніпропетровськ). Пізніше, вже на основі власних економних наукових розвідок, автор цієї статті також висловився стосовно можливості проведення комплексних біографічних і просопографічних досліджень відносно широкого кола осіб, тим чи іншим чином долучених до процесів модернізації єврейських громад південноукраїнських міст другої половини XIX ст.

Хто ж ці особи? Це апологети, ідеологи, фінансові донори та провідники модернізаційних процесів у середовищі південноукраїнського єврейства у другій половині XIX – на початку XX століття. Насамперед, ті, чиїми стараннями і чиїми матеріальними ресурсами здійснювалася така модернізація в економічній культурно-освітній та інституційній сферах [4, с. 207]. Абсолютна більшість з них належали до заможного прошарку суспільства, були лідерами єврейських громад краю та, як правило, мали власну прибуткову підприємницьку справу, яку не полишали. За родом занять це були середні чи великі єврейські підприємці (купці, банкіри), частина рабинів, національно-свідомі євреї з вищою освітою³ та єврейські інтелектуали⁴: адвокати, лікарі, а також єврейські літератори (письменники, публіцисти, журналісти тощо). Виглядає доцільним виокремити також прошарок, зокрема, окремих чиновників, громадських діячів, чиє ставлення до єврейства варіювало в межах від філосемітського до прихильно-прагматичного. Умовно можна було б назвати його «коло прихильників», або «коло співчуваючих» із перспективою подальшої диференціації цих груп.

Вирішуючи питання критерію віднесення персонажа до тієї чи іншої групи (адже багато хто з них виступав, одночасно

³ Отримання євреями вищої освіти було одним із перспективних шляхів індивідуальної емансипації. Унаслідок цього, вже на початок XX ст. сформувався доволі потужний прошарок національно-свідомих єврейських інтелектуалів, номінально дистанційованих від типового для єврейства підприємництва, що позиціонували себе в суспільстві, у першу чергу, як освічені фахівці і лише потім – як підприємці.

⁴ Далекі не всі інтелектуали мали на той час формальну вищу освіту (напр. Ш. Дубнов), але їхній внесок у єврейський рух незаперечний.

або хронологічно послідовно, у різних суспільних ролях: як підприємець, банкір, рабин тощо), ми вважали, що було б логічним відносити особу до тієї суспільної групи/прошарку, де ця особа автоперсоніфікувалася або ж у якій суспільній ролі виступала, здійснюючи визначальну, з точки зору історичних наслідків, історичного спадку, суспільну діяльність.

Таким чином, маємо можливість виокремити, поки що виключно в межах Катеринославської та Херсонської частини південноукраїнського регіону, окремі групи (можливо й підгрупи) та деякі персоналії в межах цих груп, що могли бути б охоплені просопографічними та біографічними дослідженнями.

1. Підприємці та/або банкіри: (а) місцеві: Г. та О. Когони, М. Бернштейн, брати Вайнштейни, С. Гінзбург, Д. Капон, Й. Зайцев, М. Закс, М. Майданський, Ф. Палей, Л. Рафалович, батько й сини Рейсери, родина Станіславських, Й. Тьомкін, М. Фінкель, Л. Шкловський, П. Штейн, І. Броун, Л. Броун, А. Галка, Р. Зонштейн, Ш. Гурович, М. Немировський, М. Рашкович, Х. Слободський, Р. Харі, О. Хаїс, С. Барбаш; родини Йоффе, Ашкеназі, Ефрусі, Рафаловичів, Шнеерсонів та ін. (б) немісцеві: К. Висоцький, Г. Гінцбург, Д. Марголін, С. Поляков, А. Зак та ін.

2. Єврейські громадські діячі: С. Палей, М. Моргуліс, І. Тарнополь, К. Беренштейн, Л. Генікес, родина Гессенів, А. Гольденблум, Я. Гордін, Л. Пінскер та ін.

3. Рабини: С. Швабахер, Ф. Блюменфельд, Ш. Левін, С. Манделькерн (можливо), В. Тьомкін, Х. Черновіц та ін.

4. «Коло співчуваючих» є найбільш складним. Так, деякі особи в одних випадках виступали із проєврейських позицій, в інших – з антиєврейських або взагалі індиферентних. Утім, це могли б бути і О. Строгонов, і О. Дондуков-Корсаков та багато інших. Проте, виглядало б доречним, принаймні в цій статті, утриматися від більшої конкретизації персонологічного наповнення групи.

Такий поділ на групи та їх персонологічне наповнення є загальним і багато в чому умовним. Так, наприклад, досліджуючи біографії фундаторів єврейського національного руху в південноукраїнських землях, ми обов'язково включимо в цю групу рабина В. Тьомкіна, підприємців С. Станіславського, Ф. Палея,

громадських діячів Л. Пінскера, С. Палея тощо. Запропонований нами поділ був би доречним при просопографічних дослідженнях, напр. єврейських підприємців Одеси (Катеринослава, Херсона тощо), єврейських благодійників того ж часу та регіону, персонального складу наглядових рад (утримувачів) єврейських навчальних закладів, реформістських рабинів, просопографічні дослідження єврейських родин Станіславських, Ефрусі, Гессенів, Ашкеназі, Гуровичів, Рафаловичів, Когонів, Ђомкіних тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Войцеховська І. Н. Спеціальні історичні дисципліни: довідник / І. Н. Войцеховська, В. В. Томазов, М. Ф. Дмитриєнко [та ін.]. — К. : Либідь, 2008. — 520 с.
2. Світленко С. І. Просопографічні джерела про діячів соціально-революційного народництва в Україні 70-80-х рр. ХІХ ст. // Світленко С. І. Світ модерної України кінця ХVІІІ – початку ХХ століття: Зб. наук. праць / Сергій Іванович Світленко. — Д. : Герда, 2007. — С. 419-429
3. Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії / Інна Старовойтенко // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: Зб. наук. пр. Число 13: Ч. 1. - К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. — С. 6-27.
4. Яшин В. О. Традиціоналізм і модернізація. Єврейське населення Катеринославщини й Херсонщини в соціально-культурних та економічних процесах другої половини ХІХ століття : монографія / Вадим Олександрович Яшин; за заг. ред. проф. С. І. Світленка ; КПІ ДВНЗ «КНУ». — Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2013. — 280 с.